

Якуніна К. І.,
здобувач кафедри релігієзнавства Національного університету “Острозька академія”

СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ГРОМАДИ М. ОСТРОГА В ХХ СТ.

У статті здійснено загальний аналіз становища Римо-католицької громади в м. Острозі в контексті суспільно-політичних трансформацій ХХ ст.

Ключові слова: *Острозька Римо-католицька церква, державно-церковні відносини.*

Положение римо-католической общины м. Острога в ХХ ст.

В статье осуществлено общий анализ положения Римо-католической церкви в г. Остроге в контексте общественно-политических трансформаций ХХ ст.

Ключевые слова: *Острог, Римо-католическая церковь, государственно-церковные отношения.*

Position Ostrog's Catholic societies in XX century

In the article feasibly global analysis of position in Catholic Church in Ostrog in the context of social and political transformation of XX item.

Keywords: *Ostrog, Roman-Catholic Church, state – church relations.*

Актуальність теми зумовлена тим, що динамічний процес розвитку Римо-Католицької церкви в сучасному українському суспільстві спонукає до оцінок діяльності римо-католицьких громад на всіх етапах їхнього розвитку. Компаративний аналіз становища римо-католицьких громад в контексті суспільно-релігійних змін, що відбувалися в умовах різних політичних систем впродовж ХХ ст., сприятиме з'ясуванню питань місця і ролі Римо-Католицької церкви в Україні, зокрема прозелітизму, культурно-освітнього та духовного впливу, на глибокій науково-теоретичній основі. Це дасть можливість виробити більш ефективну модель державно-церковних відносин і сприйнятні засоби її реалізації на регіональному рівні.

Острозька є предметом дослідження не тільки вітчизняних, але й зарубіжних вчених. Значну увагу даній тематиці приділяють в Польщі. Проте вагомий внесок у дослідження Острозької зробили істориком-краєзнавці М.П. Ковальський, В. Ковалів, П. Андрухов, М. Манько.

Разом з тим, сучасний стан дослідження даної тематики є недостатнім. Історія Римо-Католицької церкви на Острозчині майже не висвітлена в науковій літературі або висвітлена доволі фрагментарно в контексті інших подій.

Завданням статті є спроба здійснити історико-релігійознавчий аналіз розвитку однієї римо-католицької громади й показати її становище в різних суспільно-політичних умовах – Другої речі Посполитої та радянської доби.

Політика колонізації і національної дискримінації, здійснювана правлячими колами Другої Речі Посполитої, проявила себе і в Острозі. На місці закритої владою російської жіночої гімназії (колишнє училище графа Д. Блудова) було створено вчительську семінарію, перетворену наприкінці 1930-х рр. в педагогічний ліцей. При семінарії відбувалися щорічні літні вчительські курси, куди прибували освітяни з різних куточків Польської держави. Поступово на польську мову викладання перейшли всі українські та російські школи Острога [1, арк. 2].

Нова влада ліквідувала Кирило-Мефодіївське православне братство, церква якого була передана під католицький костел, а за кілька днів до початку Другої світової війни при ньому – після 107-річної перерви – було відкрито монастир капучинів. Щоправда він проіснував кілька тижнів.

Поляки посідали третє місце за кількістю населення в Острозі та Острозькому повіті, після української та єврейської громад. Переважна більшість, за винятком тих, хто перейшов у протестантизм, були католицького віросповідання [10, с. 265].

З відновленням польської влади у 1920 р. в Острозі число населення католицького віросповідання почала різко зростати. Це пояснюється передусім тим, що велика кількість державних чиновників та частина інтелігенції, щоб догодити владі або не втратити своє привілейоване становище, почали приймати католицьку віру. Іншою причиною навернення людей різної національності до Католицької віри були високоосвідченість священнослужителів Римо-Католицької церкви, практичне втілення церквою дієвої соціальної доктрини [3, арк. 5].

Римо-Католицька громада в Острозі формувалась довкола Успенського костелу, відбудованого у 1897 р. на місці зруйнованого у 1582 р. костелу, котрий знаходився поряд із Замковою горою. В сільській місцевості костелів не було, хоча багато віруючих-католиків проживала саме в селах.

Острозький Римо-Католицька костел відносився до Луцької дієцезії. Важливою подією в житті Луцької дієцезії і римо-католицької громади Острога було проведення першого за 200 років синоду Луцької дієцезії

30 вересня 1927 р., який організував і супроводжував єпископ Адольф-Петро Шельонжек. Представники Острозького духовного католицького осередку брали в ньому активну участь. На синоді була прийнята програма дій єпископської курії і духовенства. Також на ньому було розглянуто питання шкільництва, місії, реколекції та катехизації, врегульовано юридичні та літургійні питання. Ця програма послідовно реалізовувалася протягом всього міжвоєнного періоду на всій території Луцької дієцезії, в тому числі і Острозі [4, арк. 2].

В Острозі у міжвоєнний період діяла велика кількість католицьких громадських організацій і товариств, зокрема “Католицьке об’єднання жінок”, “Католицьке об’єднання чоловічої молоді”, “Католицьке об’єднання жіночої молоді”. Ці товариства та об’єднання проводили місіонерську діяльність, допомагали бідним, займались навчанням та вихованням [11, с. 103]. У 1923 – 1925 рр. для католицької молоді було організовано паломницькі екскурсії до святих місць Польської республіки.

Слід зазначити, що католицька громада міста підтримувала тісні зв’язки із своїми побратимами із Варшави, Любліна, Кракова та інших польських міст та містечок. Вони організовували різноманітні зустрічі як на території Польщі, так і в Острозі [2, арк. 2].

Серед культурно-освітніх організацій поляків-католиків, найбільш відомою була організація “Польська мацеж школьна”. У даному осередку існувала бібліотека-читальня, яку відвідували не лише поляки і католики, а й представники інших конфесій міста, у тому числі й гості Острога. В бібліотеці зберігалась велика кількість різноманітної художньої, наукової, публіцистичної літератури.

При римо-католицькому костелі в Острозі функціонував невеличкий притулок для дітей-сиріт, де виховувались не лише діти-католики, але й православні та протестанти. Для представників римо-католицької громади, як зазначається у документах, усі діти були однакові. Діти забезпечувались трьохразовим харчуванням та одягом, отримували початкову освіту [4, арк. 3].

З ініціативи католицької громади 1922 р. в місті було створено “Польське благодійне товариство”, яке займалось збором коштів, одягу та харчів для дітей-сиріт, людей похилого віку і також для сімей, які потребували допомоги [11, с. 107].

У 20-х рр. ХХ ст. Римо-Католицька церква мала досить задовільне фінансування, тому за її кошт було видано чимало публіцистичної літератури, організовано недільну школу при костелі для дітей-католиків. Також при Римо-Католицькій церкві католики-хористи проводились навчання музики, співу для дітей та молоді. В майбутньому дані вихо-

ванці могли реалізувати свої творчі здібності, співаючи у католицькому хорі [7, с. 104].

Проте з початку 30-х рр. ХХ ст., фінансування римо-католицького костелу дещо урізається, що зумовлюється фінансовою світовою кризою, яка охопила і Другу Річ Посполиту [4, арк. 7].

Статус Римо-Католицької церкви в Польщі визначався конкордатом, укладеним між Ватиканом і урядом Другої Речі Посполитої 10 лютого 1925 р. Держава взяла на себе зобов'язання щодо католицької церкви, які вплинули також і на урядову політику у справах конфесійних меншин. Згідно з ним держава зобов'язувалась фінансувати Римо-Католицьку церкву [8, с. 15].

Становище Римо-Католицької церкви кардинально змінилося після тимчасового утворення в Острозі радянської влади 1939 р. Костел в Острозі було закрито і перетворено на склад [4, арк. 9]. Богослужіння в костелі поновилося і здійснювалось за часів нацистської окупації міста 1941-1944 рр.

Після відновлення радянської влади в Західній Україні 1944 р. у тому числі в Острозі, розпочалися репресії проти Римо-Католицької церкви; центр Львівської архидієцезії примусово пересено до Любачова (Польща), куди радянська влада змусила переїхати Львівського архиєпископа Євгена Базяка та багатьох священників і ченців, а в 1946 р. було заарештовано Луцького єпископа Адольфа Шельонжека [9, с. 58].

Від самого початку встановлення радянської влади і комуністичної ідеологічної монополії в Україні ставлення до релігії і церкви опинилось в центрі уваги партійно-державної політики. Залежно від внутрішньої і зовнішньополітичних обставин корегувалися і відносини з церквою.

Ставлення до релігії, церкви і віруючих втілювалася в конкретну політичну практику. В Україні, як і в СРСР в цілому, боротьба з релігією мала низку етапів.

Протягом 1948-1953 рр. пройшла друга хвиля репресій проти католицької церкви, в результаті якої число римо-католицьких священників в Україні зменшилося від 50 до 25. Певна кількість громад діяла у підпіллі, часто богослужіння відправлялися перед закритими храмами. До діючих римо-католицьких храмів приходила також частина вірних греко-католиків [12, с. 87].

У зв'язку із виселенням поляків з Волині 1946 р., костел в Острозі був зачинений, а в 1948 р. поляки, котрі верталися із заслання (Казахстану, Сибіру та інших місць), відновили діяльність костелу. У 1958 р. радянські органи влади заборонили ксьондзу Кашубі відправляти богослужіння в костелі, а в 1960 р. влада відібрала ключі від храму [9, с. 59].

Наступне відродження костелу в Острозі настало в роки відносної лібералізації релігійної політики радянської влади. Вірні католики разом із ксьондзом Антонієм Андрущишиним зверталися до різних інстанцій (міських, районних, обласних, крайових), їздили до Польщі. Зрештою, розграбований, понівечений, частково зруйнований костел в Острозі 27 вересня 1989 р. було передано католицькій громаді.

Першу святу месу в цьому храмі відправив 12 листопада того ж року ксьондз Антоній Андрущишин. Майже два наступних роки настоятелем парафії був Владислав Чайка (нині декан у Рівному) [9, с. 61].

Хоча політика радянської влади по відношенню до релігії була мінлива, про те це був лише тактичний хід, починаючи від 1943 р., Й. Сталін застосовував тактику “відродження церкви” з певною політичною метою: заспокоїти західних союзників з антигітлерівської коаліції і світову громадськість у тому, що в Радянському Союзі толерується релігія і Церква, а віруючим гарантується свобода совісті. Крім того, православній Церкві, яка відроджувалася, заздалегідь відводилася роль підсобниці комуністичного тоталітарного режиму у здійсненні його геополітичних планів у країнах Східної і Центральної Європи, які переходили у сферу його впливу. Також Церква повинна була підтримувати зовнішньополітичні акції СРСР на світовій арені, які здійснювались у контексті так званої “боротьби з імперіалізмом, за збереження миру і підтримку національно-визвольних рухів”.

У 70-90-ті рр. XX ст. боротьбу з релігією в Україні здійснювали, прикриваючись такими ідеологічними кампаніями як антирелігійна контрпропаганда, метою якої було: викриття і нейтралізація так званого зарубіжного клерикально-націоналістичного впливу на український народ; припинення підривної діяльності зарубіжних антикомуністичних центрів (Ватикану, сіоністських, українських діаспорних національних і церковних організацій, протестантських конфесій). Тоталітарний режим турбувало і дискредитувало релігійне дисидентство в Україні, протидія релігійних організацій і окремих священників, репресивним заходам з обмеження релігійної діяльності.

Як вже зазначалось, Римо-Католицька церква в Острозі за часів Другої Речі Посполитої займала привілейоване становище: влада повернула їй втрачені останніми роками маєтності та землі, вона не зазнавала утисків та переслідувань, мала офіційне визнання. З приходом радянської влади на територію сучасної Острожчини, католицька церква припиняє свою діяльність, відбуваються репресії вірян з боку уряду. Ці тенденції дещо змінюються у 60 – 80-х рр., але загальна картина не втратила свого антирелігійного характеру.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фонди Острозького державного історико-культурного заповідника (далі – ОДІКЗ). – КН4352.
2. Фонди ОДІКЗ. – КН 1234.
3. Фонди ОДІКЗ. – КН 4353.
4. Фонди ОДІКЗ. – КН 4361.
5. Андрухов П. Волинська земля. Хроніка, джерела, постаті. / П. Андрухов. – Сокаль : [б.н.в.], 1992. – 88 с.
6. Боцюрків Б. Проблеми досліджень історії релігії та церкви в Україні у міжвоєнний період: джерела та їх опрацювання / Б. Боцюрків. // Український археографічний щорічник. – К. : [б.м.в.], 1992. – Вип. 1. – С. 285-294.
7. Кватира І. Фінансова політика польського уряду та її соціально-економічні наслідки в період міжвоєнної Польщі (1919-1939) / І. Кватира. // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Випуск 14. – Луцьк : [б.м.в.], 2008. – С. 102-106.
8. Кучерепа М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919-1939 рр.) / М. Кучерепа. // Україна – Польща: важкі питання. – Варшава : TYRSA, 1998. – Т. 1-2. – С. 11-28.
9. Ковалів В. Острозький фарний костел XV – XX ст. м. Острог / В. Ковалів. // Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції “Остріг на порозі 900-річчя”. – Остріг : [б.м.в.], 1993. – С.57-61.
10. Литвинюк В. Зміни в соціальній і національній структурі населення Волинського воєводства в міжвоєнний період (1921-1939) / В. Литвинюк. // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали IX наукової історично-краєзнавчої міжнародної конференції. Науковий збірник. – Луцьк : Надстир’я, 1998. – С.263-271.
11. Манько М. Громадські організації Острога і повіту в міжвоєнний період / М. Манько // Матеріали IV наук.-краєзн. конф. “Остріг на порозі 900-річчя”. – Остріг : [б.м.в.], 1993. – С. 103-104.
12. Манько М. П. Дев’ятсотлітній Острог / М.П. Манько. – Острог : [б.м.в.], 2000. – 35 с.